

Әбдиманұлы Ө.

**«Әдебиет танытқыш» пен
«Сөз өнеріндегі» әдеби таным
үндестігі**

Мақалада Ахмет Байтұрсынұлының әдебиет зерттеушісі, әдебиеттанушы ғалым, қазақ әдебиеттану ғылымындағы әдебиет теориясының негізін салушы ретіндегі көшбасшылық қызметі, қазақ әдебиеттануындағы әдебиет теориясын ғылыми тұрғыдан қалыптастырған академик Зейнолла Қабдолов еңбегімен салыстырмалы түрде қарастырылады. А. Байтұрсынұлының жарық көргеніне 90 жыл толған «Әдебиет танытқыш» еңбегі мен З. Қабдоловтың бұл еңбектен 50 жыл кейін басылып шыққан «Сөз өнері» еңбегін салыстырмалы түрде қарастыру арқылы аталмыш зерттеулердің өз уақытындағы жаңашыл ғылыми мән-мағынасы нақтыланады. Қос еңбектегі дәстүр жалғастығы мен жаңашылдық сипат ашылады. Мақала авторының А. Байтұрсынұлы еңбегінде көрініс тапқан теориялық мәселелердің З. Қабдолов еңбегінде түбегейлі қаралып, қазақ әдебиетінің төл ерекшелігіне қатысты теориялық қағидаға айналуының маңызын байыптауы – іргелі ізденіс белгісі.

Түйін сөздер: әдебиеттану, әдебиет теориясы, әдебиеттанушы ғалым, дәстүр, жаңашылдық, ғылыми зерттеу, қазақ әдебиеті, әдістеме, әдеби термин, шығарма тілі, сөз өнері.

Abdimanuly O.

**The Harmony of the literary
knowledge in The»Introduction
to the Literary Studies» and «The
Art of Rhetoric»**

The article deals with the comparative analysis of works by Academician Zeynolla Kabdolov on the theory of literature by Akhmet Baitursynov who is the literature scholar, father of Kazakh literary science, the founder of the Kazakh Literature Theory. At the comparative analysis of Baitursynov's «Introduction to the Literary Studies», published 90 years ago, and «The art of rhetoric», published 50 years later, there have been studied innovative and scientific values of the above-named researches of that time. In two works the innovative description and continuity of traditions are revealed. Based on the peculiarities of the Kazakh literature, the theoretical problems discussed in A. Baitursynuly's works have been reflected in Z. Kabdolov's works where the given issues have been thoroughly studied and became a basis of the theoretical principles. Consideration of the importance of these researches is a sign of fundamental doctrines of the author of the given article.

Key words: literary studies, theory of literature, scientist-literary critic, tradition, innovation, scientific research, Kazakh literature, methodology, literary term, composition language, the art of rhetoric.

Әбдиманұлы О.

**Гармония литературного
познания в «Введении
в литературоведения» и
«Искусстве слова»**

В статье представлен сравнительный анализ трудов по теории литературы Ахмета Байтұрсынұлы, исследователя литературы, родоначальника казахской литературоведческой науки и основоположника теории казахской литературы, академика Зейнолла Кабдолова. При сравнительном анализе трудов А. Байтұрсынұлы «Әдебиет танытқыш» («Введение в литературоведение»), изданного 90 лет назад, и «Сөз өнері» («Искусство слова») З. Кабдолова, изданного 50 лет спустя, были изучены новаторское и научное значения вышеназванных исследований того времени. В этих трудах раскрыты их новаторство и преемственность традиций. Исходя из особенностей казахской литературы теоретические проблемы, затронутые в трудах А. Байтұрсынұлы, нашли свое отражение в работах З. Кабдолова, где данные вопросы были основательно изучены и стали основой теоретических принципов. Обозначение значимости данных исследований является признаком фундаментальности учений автора данной статьи.

Ключевые слова: литературоведение, теория литературы, ученый-литературовед, традиция, новаторство, научное исследование, казахская литература, методология, литературный термин, язык сочинения, искусство слова.

**«ӘДЕБИЕТ
ТАНЫТҚЫШ» ПЕН
«СӨЗ ӨНЕРІНДЕГІ»
ӘДЕБИ ТАНЫМ
ҮНДЕСТІГІ**

Биыл Сөз өнерінің құдіретін танытып, тылсым сырын ашқан қос оқулықтың біріне – 90 жыл, екіншісіне – 40 жыл толып отыр. Олардың әдебиеттану іліміндегі орны кашанда биікте, ал тарихы тереңде.

Қазақ әдебиеттану ғылымында әдебиет теориясына арналып жазылған тұңғыш еңбек А. Байтұрсынов қаламынан шыққаны белгілі. Бірақ ол қажет кітап болса да, ұзақ уақыттар ғылыми айналымға енбей, оқыту үдерісінде қолданыс таппай келді. Бұл туралы өзінің атақты «Сөз өнері» кітабының 1992 жылғы басылымында академик Зейнолла Қабдолов: «жетпісінші жылдарға шекті студент-филологтардың қолында жүрген бірден-бір құрал – Қажым Жұмалиевтің орта мектепке арналған «Әдебиет теориясы» ғана; ал Ахмет Байтұрсыновтың «Әдебиет танытқыш» (1926), Есмағамбет Ысмайловтың «Әдебиет теориясының мәселелері» (1940) атты кітаптары белгілі себептермен пайдалануда болмағаны мәлім» [1, 4 б.], – деп жазды.

Ахмет Байтұрсынұлының әдебиет зерттеушісі, әдебиеттанушы ғалым ретіндегі тұлғасын айқын танытатын аса күрделі, өз уақытындағы жаңашыл зерттеу еңбегі – Зекең айтқандай, 1926 жылы Ташкентте басылған «Әдебиет танытқыш». Биылғы жылы оның жарық көргеніне 90 жыл толды. Ал енді мына қызыққа қараңыз, әдебиеттану ғылымындағы Ахаң дәстүрін жалғастырушы, қазақ әдебиет теориясы ілімін дамытушы академик З. Қабдоловтың алдағы жылы 90 жылдығы. Мұның өзі көзге көрінбес рухани байланыстың бір көрінісі болса керек. Сабақтастық астарында тылсым сыр бар екенін жоққа шығаруға болмайды.

Осынау толымды ғылыми еңбек – қазақ топырағында әдебиет тарихы мен теориясы туралы жазылған тұңғыш кең көлемдегі жүйелі зерттеу. Сонымен қатар, ол кезінде жоғары мектепте оқулық ретінде де пайдаланылды. Әрине, қолданыста көп бола қойған жоқ. Шығарушының жазықсыз жазаға ұшырауына орай, қолданыстан алынып, ұзақ уақыт бойы ғылыми айналымнан алыстатылып, қазақ руханиятындағы орны толмас өкінішке айналды. Сөйтіп, оны тарихтың «ақтаңдағының» қатарына жатқызып, санамыздан өшіре бастадық. Бүгінде сөз өнерінің ажарын ашқан асыл еңбекпен қайта табысып, әдебиет жайлы ой-танымымыздың әу бастағы алтын арнасы-

мен қайта қауышып, талғам мен танымның тұнба тұнығынан нәр алудамыз.

Ахмет Байтұрсынұлының әдебиеттану ғылымы саласындағы басты кітабынан саналатын бұл еңбегі әдебиеттің әсемдік әлемін, көркем сөз табиғатын, сөз өнерінің сырын, мазмұны мен мәнін, мақсаты мен міндетін, әдебиеттің өнер түрі ретіндегі өзіне ғана тән қасиеті мен ерекшеліктерін, асыл сөздің адам дүниетанымын, қоғамдық көзқарасын қалыптастырудағы алар орнын ғылыми түрде жүйелеп түсіндірумен түйсіндіруге жасалған тұнғыш қадам, алғашқы талпыныс болуымен құнды. Қазақ деген халықтың ерте дәуірлерден қалыптасқан көркем сөз өнерінің ішкі болмысына ғылыми-теориялық пайымдаулар арқылы дендеп ену, 20-жылдардағы жас қазақ әдебиеттану ғылымының биік көрсеткіші екені дау туғызбаса керек. Осынау Ахаң ақыл-ойы мен терең білімдар білімпаздығының жемісі түркі дүниесіндегі алғашқы теориялық еңбек екенін ескерсек, оның құны тіптен арта түседі. Шындығында, бұл өте бағалы еңбек. Бірақ біздің әдебиет теориясымен айналысушы ғалымдарымыз бұл еңбекті бүгінгі күн талабына үйлестіре алмай-ақ келеді.

Ахмет Байтұрсынұлының осы еңбегін жаңа заман, уақыт рухына сай таныту мен танудың бастау көзінде тұрған Ахаңнан кейін әдебиеттану ілімін биікке көтерген және оны бүгінгі күн талабына үйлестіруді мақсат тұтқан, ғұлама ғалым, қазақ сөз өнері теориясын қалыптастырушылардың бірі академик Зейнолла Қабдолов болатын. Ол 1988 жылы алаш арыстарының шығармашылық тұлғалары ақталысымен Ахаңның әдебиеттанушылық еңбектері туралы алғашқылардың бірі болып ой айта бастады. Сонан-соң алғашқы ойларын ғылыми тұрғыдан талқыға салып, ғылыми ортаға алып шықты. Мәселен алаш арыстарының ортамызға оралуына орай Қазақстан жазушылары өткізген ғылыми конференцияда (1990) жасаған «Ахаң һәм әдебиеттің әліпбиі» атты баяндамасында: «Ахмет Байтұрсынов өзінің «Әдебиет танытқышы» арқылы қазақтың таза ұлттық топырағына егіп-өсіріп, жалпы әдебиет дегеннің болмысы мен бітімін Ахаңша есіліп, Ахаңша көсіліп бір толғап берді. Бұл сөз өнерінің басы – «Әліпбиі», – деп, А. Байтұрсынұлы еңбегін қазақ әдебиеттануының бас кітабы ретінде бағалады.

Зекеңнің түйінді тұжырымдары бойынша Ахаң кітабының сөз өнерінің «әліпбиіне» саналу себебі ол алғашқы болып әдебиет атты әлемнің сырына ұлттық таным арқылы жол тапты. Қазақ әдебиетінің әлемдік әдебиетпен тоғысар арнала-

ры мен төл көркемдік құбылыстарының құпияларын ашты. Сөйтіп, ұлттық сөз өнерінің әлемдік көркемдік дүниетанымының бір бөлшегі екенін, сонымен қатар, оның өзіне ғана тән ерекшелігі мен өзгешелігі барлығын нақты мысал, бұлтартпас дәлелдер негізінде дәйектеп берді.

Енді бір сәт бүгінгі дуалы ауыз қазақ білімпаздарының ұлттық әдебиеттануымыздағы ұлы еңбек туралы пікірлеріне назар аударып, Зекең толғаған ой-пікірлерге тиянақ іздеп көрелік. Ахаң шығармашылығына «көзайым» болысымен-ақ әдебиет тарихының білгірі, академик Р. Нұрғали «Әдебиет танытқыш» туралы алғаш болып пікір білдіріп, кейін оны толықтыра отырып, толымды тұжырымдар жасаған-ды. Мәселен ол «Қазақ әдебиеті» газетінде (1989, 21 апрель) жариялап, кейін өзі құрастырған «Ақ жол» атты Ахаң шығармашылығының жинағына (Алматы, 1991) алғысөз ретінде берген «Алып бәйтерек» атты мақаласында «Әдебиет танытқышқа»: «...Қазақтың ұлттық әдебиеттануының ғылыми негізі, методологиялық арналары, басты-басты терминдері мен категориялары түп-түгел осы кітапта қалыптастырылған» деп баға береді. Ал «Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры» атты зерттеу еңбегінде жоғарыдағы пікірін толықтыра түсіп. «...Әдебиет танытқыш» – Ахмет Байтұрсынұлының эстетикалық-философиялық танымын, әдебиетшілік көзқарасын, сыншылық келбетін толық танытатын жүйелі зерттеу, қазақ филологиясының ерекше зор, айтылған ойларының тереңдігі мен дәлдігі арқасында болашақта да қызмет ететін, ешқашан маңызын жоймайтын қымбат, асыл еңбек» [2, 25 б.] деген тұжырым жасайды.

Ахмет Байтұрсынұлы зерттеу еңбегінің, аса құндылығын ғұламаның өміршең ойлары мен тұғырлы тұжырымдарының кезінде есімі еске алынбай, еңбегі ел санасынан өшірілсе де кейінгі жазылған еңбектердің өн бойынан елес беріп, еріксіз көзге ұрып тұрғандығы танытады. Бұл академик Зейнолла Қабдоловтың әдебиет теориясын оқытудың бірден-бір жолбасшы кітабына айналған «Сөз өнерінде» дәстүр мен жаңашылдықтың бір-бірімен үндесе байланысқан рухани жақындықтың айқын белгісі ретінде танылады. Кеңестік кезеңде атын атауға болмаған ғұламаның әдеби танымдық тұжырымдары өзгедей еңбектерде танылып-ақ қалады. Р. Нұрғали Ахаң туралы зерттеуінде: «А. Байтұрсынов қазақ өлеңінің негізгі структуралық өлшемдерін барлық деңгейде схема, өрнек арқылы көрсетіп берді. Кейінгі өлең

зерттеушілер сол ізді басып отырды десек, ешкімнің егініне түсіп, обалына қалған болма-спыз, ақиқаттың өзі солай» [2, 27 б.] – деп, аты аталмаса да еңбегі назардан тыс қалмағандығы туралы шындықты айтқан.

Егер салыстыра, салғастыра қарайтын болсақ, кейінгі жазылған еңбектердегі «бір ізділік» тек өлең құрылымында ғана емес, әдебиет теориясы, әдебиеттегі әдістер, ұғым-терминдер, жанрлар жүйесі жайындағы тұжырым-түсініктер де түгелдей болмаса да, жалпы үндестік тауып жатады. Ахаң еңбегінен көп кейін жазылып, әдебиеттану мәселесін сөз еткен Е. Ысмайлов, Қ. Жұмалиев, З. Қабдолов, З. Ахметов т.б. кітаптарына есімі көрсетілмегенмен, ұлы ғалым таным шырағының жарығы түскендігі айқын сезіліп тұрады. Оны әдебиетші қауым бұрын байқамағанымен, Ахаң мұрасымен таныса бастаған тұста-ақ сезіне бастады.

Оның да сырын алғаш ашқан ғылымға деген адалдығы басым ұстаз-ғалым, академик Зейнолла Қабдолов болатын. Ол «жабулықазан жабулы күйіндегі» шындықтың бетін ашып, адалын айтты. Шындықты шырақ еткен Зекеңнің сондағы адал сөзі мынау: «Ахаң жоқта біздегі әдебиет теориясы басы жоқ кеуде секілді еді. Ал, басы жоқ дене бола ма? Қайтейік болады деп келдік ... Мәселен, айшықтаудың (фигураның) арнау деген бір түрі бар. Бүкіл дүниежүзілік әдебиет теориясында арнау деген бір-ақ түр; шауып шықсаң бұған шешендік сұрау қосылып қана аздап ажарландыруы мүмкін. Ал қазақ поэзиясында Ахаң осының үстіне үш түр (сұрай арнау, зарлай арнау, жарлай арнау) қосып құбылтып, тотының түгіндей құлпыртып әкетеді ...

Әдеттегі дәстүр жалғастығының заңына орай, осы үш түрлі арнауды арқайсысымыз өзімізше пайымдап, қиысындап, кейде тіпті қиыннан қиыстырып, біз де (Жұмалиев те, Ысмайылов та, Қабдолов та) кітаптарымызға кіргіздік. Бірақ, амал не, бұл жаңалықты тапқан Ахаң екенін кезінде ашып айта алмай, Қажекене сілтеме жасауға мәжбүр болдық» [1, 123-124 бб.].

Зекең жазған жолдарда екі шындық жатыр. Оның біріншісі жоғарыда біз айтқан ойдың дәлеліндей Ахаң еңбегінің кейінгі зерттеулерге көшбасшы болғандығы, екіншісі Ахаң өз зерттеуінде алдыңғы батыс, орыс зерттеушілерінің таптаурын жолымен желе жортып жүре бермей, қазақ әдебиетінің ұлттық ұстындарынан тудырып, төл табиғатынан шығарыптың тұжырымдар жасай алғандығы.

Әрине, Ахмет «Әдебиет танытқышты» ешбір дүниеге сүйенбей, тек өз ойынан жазды де-

сек, артық айтқандық болар еді. Оның батыс, орыс ғұламаларының түрлі еңбектеріне сүйенгенін жоққа шығаруға болмайды. Бұл туралы Р. Нурғали: «өнер тарауларын сәулет (архитектура), сымбат (скульптура), кескін (живопись), әуез (музыка), сөз (әдебиет) өнері деп дара-лап әрқайсысына дәлді анықтама беруінен сөз жоқ неміс ғалымы Лессингтің: әйгілі «Лаокон» трактатымен таныстықты байқауға болар еді. Сол сияқты әдебиет тіркестерін таратқанда, ішкі ғалам (субъективті әлем) тиіс ғалам, түйіс ғалам (объективті әлем) ұғымдарын пайдалану ескідегі Аристотель, кейінгі Гегель, бергідегі Белинский, Веселовский концепцияларын еске түсіреді, ал ауыз әдебиетін жалпылай топтау тәсілдерінен – орыстың дәстүрлі фольклоршыларының, сабағы аңғарылады» [2, 25 б.] деген болжаулар жасайды.

Ғалым «Әдебиет танытқышта» ешкімнен дәйексөз келтірмейді, ешкімнің пікіріне сүйенбейді, ешкімнің беделіне жүгініс жасамайды, әйтсе де, ғылыми еңбек алғы зерттеулерді негіздей отырып жасалатынын еске алсақ, бұл қағиданы Ахмет те жақсы ұстанған. Бірақ ол пәлен ғалымның мынадай пікірі бар, түген зерттеушінің түгендей қисындары бар деп атын атап, түсін түстеп жатпайды. Өз заманына дейінгі қоғамдық ой-сананың, әдеби-эстетикалық танымның, философиялық ілім-білімнің, әсемдік ойдың тұнығын екшеп, соның тұнбасынан алған білікті өзіндік әдебиетшілдік көзқарас ұстанымына айналдыра отырып, ұлттық әдебиет материалы негізінде ұлттық әдебиет ғылымының ақиқатына айналдыра алған. Сондықтан да, қазақ әдебиетін теориялық тұрғыдан зерттеуші кейінгі ғалымдар Ахаң ақиқатынан аттап кете алмаған. Қалай дегенде де, әдебиеттану ғылымының бастауында Ахмет Байтұрсынұлы тұрса, оның әдебиет теориясы саласын шырқау биікке көтерген ғалым академик Зейнолла Қабдолов екендігін ешкім жоққа шығара алмасы анық. Өйткені ол кісі нені жазу керектігін де нені тану керектігін де өте жақсы біліп алып, әдебиет теориясын жазуға үлкен дайындықпен келген. Оның дәлелі ғұламаның мына сөздерінен айқын көрініс тапқан: «Әдебиеттану – сөз өнерін зерттейтін ғылым. Бұл ғылымға беташар тәрізді әдебиеттің табиғатына тән ең бір қарапайым қағидалар, ілкі түсініктер «Әдебиеттануға кіріспе» деп аталатын арнаулы пән арқылы талданып, тексеріледі. Одан арғы күрделі мәселелердің бәрі әдебиеттанудың өзге салаларының үлесіне қалады. Ал, әдебиет туралы ғылым, негізінен, мынадай үш түрлі ғылыми

салаға бөлінеді: әдебиет теориясы, әдебиет тарихы және әдебиет сыны.

Әдебиет теориясы көркем әдебиеттің болмысы мен бітімін, әдеби шығарманың сыры мен сипатын, әдеби дамудың мағынасы мен мәнін байыптайды. Әдебиеттің өзіне тән ерекшелігін, оның қоғамдық қызметін, көркем шығарманы талдаудың принциптері мен методикасын, әдеби жанрлар мен оның түрлерін, өлең жүйелерін, тіл мен стиль, әдеби ағым мен көркемдік ағым мәселелерін түп-түгел тек әдебиет теориясынан ғана танып-білуге болады» [1, 35-36 бб.]. Ал енді осынау алыстан қозғап, тереңнен тартып, кемеліне жеткізе жазылған З. Қабдолов еңбегінде түбегейлі қаралып, қағидаға айналған мәселелер А. Байтұрсынұлы еңбегімен қат-қабат астасып жатады. Олардағы үндестік сырының шындығы осында. Мәселен, «Әдебиет танытқышта» А. Байтұрсынұлы сөз өнерінің адам жан дүниесіне әсер етуі мен эстетикалық мұратының түп төркіні қашанда суреткер талант-дарынына, қалам қуатына тығыз байланысты екенін байыптай келе: «Сөз өнері – адам санасының үш негізіне тіреледі: 1) ақылға, 2) қиялға, 3) көңілге» (3, 168), – деп түйіндесе, З. Қабдоловтың «Сөз өнері» кітабында суреткерге тән ерекше қасиеттер сегізге жеткізілген. Олар: «сезім, бақылау, қиял, интуиция, өмірбаян, парасат, шеберлік, шабыт» [1, 12 б.]. Соңғы сегіздің алғашқы үштен қанат қағып тұрғаны бесенеден белгілі. Бұл өзі баяғы Абайдың адамның адам болып қалуының жолы деп ұсынған «Бес нәрседен қашық, бес нәрсеге асық болуды», Шәкәрімнің 8-ге жеткізгені тәрізді нәрсе.

Ахмет Байтұрсынұлы «Әдебиет танытқышта» Сөз арқылы дүниеге келген өнер туындысының өзіндік ерекшелігін «Сөз өнерінен жасалып шығатын нәрсенің, жалпы аты шығарма сөз, ал аты қысқартылып көбіне шығарма деп аталады», деп анықтай келіп шығарма сөздің 4 тысқы сипатын көрсетіп, әрқайсысына анықтама береді. «Шығармасыздің» бәрінен бұрын байқалатын тысқы нәрселері: 1) тақырыбы, 2) жоспары, 3) мазмұны, 4) түрі» [3, 170 б.]. Ахаңның пайымдауынша тақырып – ойға алған пікірдің атауы, жоспар – шығарманың неден басталып, неден аяқталарының белгілеп алу, мазмұн – ойға алған пікірді жеткізуге жұмсаған бүкіл сөз, түр – шығарма мазмұнын ең оңтайлы жолмен берудің ыңғайлы түрі. Міне, осы аталған мәселелер «Сөз өнерінде» одан әрі дамытылып, өзіндік ой-тұжырымдар арқылы бекітіледі. Зекеңде әңгімені тақырыптан бастайды. Ол кісінің пайымдауынша: «Тақырып – өнер туындысының

ірге тасы». «...жазушының шындық болмыстан таңдап, талғап алып, өзінің көркем шығармасына негіз, арқау еткен өмір құбылыстарының тобын тақырып дер едік» [1, 149 б.] – деп түйіндейді өзіндік ойын ғалым. Одан әрі осыдан туындата отырып, шығармадағы идея, тенденция, тартыс, фабула, сюжет, копозициялардың мәнін ашып, олар туралы ой-тұжырымдарын әлемдік әдеби зерттеулермен нақтылап отырады. Мысалдық материалдардың көбі өз заманындағы танымал шығармалардан алынған.

«Әдебиет танытқышта» шығарманың екі жағы бар деп алып, А. Байтұрсынұлы алғашқы бөлімде «шығарманың тілінің ғылымына» назар аударса, З. Қабдоловтың «Сөз өнерінде» бұл мәселе «Сөз сыры», «Сөз сарасы» тарауларында кеңінен сөз болып, негізгі ой-тұжырымдар Ахаң еңбегінен тамыр тартып жатады.

А. Байтұрсынұлы тіл көрнекілігінің (бүгінгі түсінікте образдылық) 3 түрін көріктеу, меңзеу, әсерлеуді атап, көріктеуге айқындау, теңеу, ауыстыруды жатқызады. Әсерлеудің түрлері арнау, қайталақтау, шендестіру, дамыту, түйдектеу, бүкпелеу, кескіндеу деп дәлелдейді. Өз ойларын ұлттық әдебиеттің озық үлгілерінен алынған мысалдар арқылы бекіте түседі. Ал, кейіннен жазылған еңбектерде, осы көріктеу құралдары шет тілден енген терминдермен – троптар, фигуралар деп аталып кеткен. З. Қабдолов «Сөз өнерінде» Ахаң салған сара бағытпен кетіп, «тропты» – «құбылту» деп алып, оның ауыстыру (метафора), кейіптеу (олицетворение), астарлау (символ), алмастыру (метонимия), т. б. түрлерін таратып алып кетеді. Олардың аты өзге болғанымен, затында айырмашылық жоқ. Анықтамаларындағы айырмашылық та жоқтың қасы деуге болады. Тек кейбір түрлердің жіктемелерінде аздаған өзгешеліктер кездеседі. Айталық, Ахаң теңеуді жай, әншейін деп екіге бөлсе, З. Қабдолов теңеулердің жай және күрделі деген екі түрін көрсетеді.

Ахмет Байтұрсынұлы өз еңбегінде асыл сөздің ұлттық айшығын, оның қазақ сөз өнеріндегі өзіндік орнын дәл танып, сөйтіп кейінгі зерттеулерде сөз бола бермейтін көп жайттарды сөз етеді. Мәселен, ол жалпы көркем әдебиеттегі сөйлемдерді «өрнекті сөйлемдер», «өленді сөйлемдер» деп екіге бөледі. Өлең және қара сөзді шығармадағы «өрнекті сөйлемдерді» қолданысына орай себепті оралым, мақсатты оралым, ұқсатпалы оралым, қайшы оралым, шартты оралым, жалғасыңқы оралым, серіппелі оралым, айрықты оралым деп атап, оларды туған тілдің төл табиғатынан тауып, әдебиеттегі

сөз құбылудың түрлі реңкін айқындайды. Мұның өзі Аханның ұлт әдебиетінің өзіндік ерекшелігіне баса назар аударғанын танытса керек-ті. Бұларды біз қанша тіл ғылымына, соның синтаксистік саласына қатысты дегенмен, әдебиетті әдебиет ететін тіл екенін естен шығармауымыз керек.

Ахмет Байтұрсынұлы «Әдебиет танытқышының» ұлылығы туған топырағымызда академик Зейнолла Қабдолов тұжырымдағандай «Әдебиет теориясының басы» болуында ғана емес, асыл сөздің қасиетін «тексерген» ұлы еңбектің бүгінгі күннің сұранысына толығынан жауап бере алуында. Тұңғығына сүңгіп, тұнығынан қанып ішіп, тұнбасына тұщына алсақ, оның ұлттық, ой-танымнан тірек тапқан әдіснамалық арналары қазақ әдебиеттануының ғылыми негізіне айналуға дайын. Оған Ахаң

бастаған дәстүрді жаңаша дамыта білген, сөйтіп қазақ әдебиеттану ғылымындағы әдебиет теориясы ілімінің замана талабына сай жаңа арнасын ашқан академик Зейнолла Қабдолов еңбектері куә деп білеміз. Кезінде кемеңгер Зекең Ахаң еңбегіндегі ұлттық танымға негізделген қасиеттерді тап басып танып, оның өміршең болмысын жан-жақты насихаттауға белсене кіріскен еді. Өттең, сұм тағдыр ғалым ойының жүзеге асуына мүмкіндік бермеді. Зекең дүниеден өткен соң, бұл ендігі күннің міндеттері болып қалды. Оны жүзеге асыру әдебиеттану ғылымында еңбек етіп жүрген ғалымдардың борышты ісі болмақ. Ол жүзеге асқанда ғана арасына елу жыл салып, қазақ әдебиеттану аспанында бірінен кейін бірі жарқырап жұлдызды еңбектердің нұрлы жарығын кейінгіге жеткізе аламыз.

Әдебиеттер

- 1 Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992. – 352 б.
- 2 Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. Зерттеу. – Астана: Күлтегін, 2002.
- 3 Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. – Том 1. – Алматы: Алаш, 2003.

References

- 1 Qabdolov Z. Söz öneri. – Almatı: Qazaq wnıversıteti, 1992. – 352 b.
- 2 Nurǵalı R. Qazaq ädebıetınıń altın ǵasırı. Zertteu. – Astana: Kúltegin, 2002.
- 3 Baytursınulı A. Bes tomdıq şıǵarmalar jınaǵı. – Tom 1. – Almatı: Alaş, 2003.